

Universiteto Istorijos fakulteto Mokslinė taryba vienbalsiai nutarė suteikti V. Niunkai filosofijos mokslų kandidato laipsnį.

A. GAIDYS

MOKSLINĖS KŪRYBOS ESMĖS TYRINĖJIMAS

Marksistinėje filosofinėje literatūroje yra nemaža darbų, analizuojančių žmogaus pažintinę veiklą bei jos kūrybiškumo prielaidas. Tačiau juose žmogaus pažinimo kūrybiškumas dažniausiai tik konstatuojamas, aprašinėjamas, bet neaiškinamas. Todėl įdomu sulaukti darbo, specialiai skirto šiai pažinimo pusei. Praėjusiais metais Universitete buvo apginta Filosofijos katedros vyr. dėstytojo J.-V. Vinciūno disertacija, kuri gvildena žmogaus pažintinio aktyvumo prigimtį bei objektyvias pažinimo kūrybiškumo prielaidas.*

Pirmojoje disertacijos dalyje analizuojami įvairūs atspindėjimo termino prasmės traktavimai marksistinėje literatūroje. Dėl šios aplinkybės kai kurie autoriai, dėdamiesi marksistais, mėgina įrodinėti, kad pažinimo kūrybiškumas nesuderinamas su jo, kaip tikrovės atspindžio, supratimu. Kritikuodamas atspindėjimo ir kūrybos priešpastatymą, disertantas parodo, kad tai yra integralios pažinimo proceso pusės. Pažintinis vaizdas savo struktūra atitinka objektyvią realybę ir yra ne savavališka, bet objektyvų turinį turinti proto konstrukcija. Antra vertus, jis yra ne materialus, bet idealus, dėl ko ir kyla ginčai, kai siekiama paaiškinti pažintinio vaizdo santykį su tikrove.

Nagrindėdamas pažinimo formas, disertacijos autorius mano, kad jos pagal savo pobūdį skirstytinos į tiesioginius (jutiminius suvokimus) ir netiesioginius (sąvoka, teorija) tikrovės atspindžius. Toks jų suskirstymas, esą, yra metodologiškai reikšmingas, aiškinant sąmonės aktyvumo bei kūrybiškumo prigimtį. Jutiminiai atspindžiai neatskiriami nuo individo psichikos ir fiksuoja svarbius tikrovės reiškinius. Teorinis mąstymas — ne atskiro individo sąmonės veiklos, o žmonių socialinio santykiavimo su tikrove rezultatas. Jis ne tik fiksuoja, bet ir aiškina tikrovę. Šio atsiradimą sąlygoja ne vien materialūs objektai, bet ir socialinių sąlygų determinuotas žmogaus santykis su jais. Tai turint omenyje, atsakymas į klausimą — kas yra pažinimas? — negali būti alternatyvus: ar atspindys, ar kūryba. Pažinimas, teigia autorius, yra toks procesas, kuriame negali būti atspindžio (*tikrovės rekonstrukcijos*) be kūrybos (*tikrovės rekonstrukcijos*).

* J.-V. Vinciūnas, Kūrybinis pažinimo proceso pobūdis ir jo visuomeninės-istorinės prielaidos, Filosofijos mokslų kandidato laipsnio disertacija, V., 1971, 191 p.

Darbe nemaža vietos skirta gnoseologinio vaizdo aiškinimui. Pirmiausia J.-V. Vinciūnas kelia klausimą: kas tas pažinimo (kaip tikrovės rekonstrukcijos) elementas, kurį galima būtų palyginti su tikrove atitikimo jai prasme? Tokio palyginimo pagrindas, disertanto nuomone, yra apskritai tikrovę aiškinanti teorija. Tačiau teorijos atitikimas tikrovei nesuvestinas į tą izomorfizmą, kuris būdingas pojūčio ir dirgiklio santykiui. Teorijos ir tikrovės santykį galima teisingai suprasti, palyginus teoriją ne su tikrove pačia savaime, o su tikrove, „įtraukta“ į praktinę pažintinę žmonių veiklą. Dėl to psichinio vaizdo ir teorijos objektyvūs turiniai nėra tapatingi. Pirmasis yra izomorfiškas betarpiškai suvokiamai materialiai tikrovei. O antrosios turinį determinuoja ne vien daiktų pasaulis, bet dar ir praktinis žmonių santykiavimas su tikrove. Tas santykiavimas yra visuomeniškas, istoriškas, nepriklausantis nuo individo valios. Todėl teorinio mąstymo objektyvaus turinio problema iškyla kaip teorijos prasmės ir reikšmės problema.

Šioje darbo dalyje paliečiamos ir kitos materialistinės gnoseologijos problemos: pažintinio aktyvumo priklausomybė nuo visuomeninių ir praktinių poreikių, kai kurie teorijos ir praktikos santykio aspektai, atskiro žmogaus patyrimo ir visuomeninio pobūdžio informacijos santykis, atskiri individo pažintinės galios aspektai.

Antroje disertacijos dalyje yra analizuojamos sąmonės aktyvumo konkrečios apraiškos pažinimo procese — teorinis mąstymas ir kūrybinė vaizduotė. Teorinio mąstymo analizė siejama su jo formų (sąvokų) funkcijomis ir struktūrinėmis ypatybėmis. J.-V. Vinciūnas taip pat gvildena sąvokos ir vaizdinio tarpusavio santykius. Aiškindamas mąstymo loginių formų objektyvų sąlygotumą, disertantas gilinasi į istorinį sąmonės vystymąsi ir parodo, kad tų formų sąlygotumas nevienareikšmis. Jos priklauso ir nuo materialaus pasaulio, ir viena nuo kitos, ir nuo bendro epochos teorinio mąstymo lygio. Tokia sąvokų priklausomybė daro jas pilnutinai neapibrėžiamas turinio ir tūrio atžvilgiu. Šis neapibrėžtumas, autoriaus nuomone, yra visuomeninio patyrimo kaupimo ir pažintinės kūrybos sąlyga. Nuo to priklauso ir mąstymo universalumas.

Čia taip pat paliečiama naujų teorinių konstrukcijų ir naujų jutimiųjų duomenų sąveika. Ji reiškiasi tuo, kad naujų jutiminių duomenų supratimui reikia kurti naujas teorines konstrukcijas. O patys jutiminiai duomenys yra reikšmingi pažinimui, kai jais operuoja teorinis mąstymas (kai yra atitinkamas loginis karkasas bei kategorijų sistema).

Mokslinės kūrybos esmė disertacijoje atskleidžiama, analizuojant vaizduotę kaip jutimiškumo ir abstraktaus mąstymo sintezę, taip pat intuiciją, jos objektyvų pagrindą bei santykį su diskursyviu mąstymu. Autorius parodo, jog kūrybinės vaizduotės rezultatai yra ne atsitiktiniai,

grynai savavališki, bet dėsningi. Tai aišku, turint galvoje visuomeninį pažinimo pagrindą.

Mokslo raida rodo, jog naujose teorijose būna idėjų, laužančių ankstesnio mąstymo kanonus. Jos, senųjų teorijų požiūriu, atrodo nelogiškos. Todėl suprantama, kad vien tik diskursyvinis mąstymas negali iškelti tokių idėjų. Tam reikalinga vaizduotė ir intuicija.

Pasak J.-V. Vinciūno, mokslinės kūrybos procesas atrodo nelogiškas, jeigu nekreipiama dėmesio į mokslinės pažintinės veiklos visuomeninį ir istorinį pobūdį. Tik analizuojant tą procesą per subjekto veiklą, kuri apima įvairius žmogaus sugebėjimus — emocinį bei estetinį tikrovės suvokimą, teorinį mąstymą — logiškumas tampa akivaizdus. Tada mokslinė kūryba pasidaro viena žmogaus veiklos pusių, kurioje individuali dvasinė kūryba sinchronizuojasi su objektyviai kintančiomis sąlygomis. Kartu išaiškėja tas pagrindas, kuris padeda atskirti, kas vieningo pažinimo procese yra žinojimo logika, o kas kūrybinis aktas.

Trečioji disertacijos dalis skirta jutiminio suvokimo gnoseologinės analizės specifikai išryškinti. Čia disertantas iškelia tokias mintis: jutiminis tikrovės suvokimas savo prigimtimi yra ne socialinė, o psichinė atspindžio forma; pažinimo procesas — visuomeninis reiškinys, todėl jo analizę reikėtų pradėti ne nuo jutiminio suvokimo; jutiminis suvokimas pavirto žmogiškojo pažinimo instrumentu tik tada, kai atsirado pažinimo subjektas — visuomenė ir psichinis atspindys tapo sociališkai sąlygotu gnoseologiniu tikrovės vaizdu, kai prasidėjo tikrovės rekonstrukcija mąstymo formomis.

Analizuodamas jutiminį atspindį, autorius nagrinėja sąvokų *panašumas* ir *atitikimas* prasmę, kad nustatytų, kuri iš jų tiksliau apibūdina šį atspindį. Disertantas pranašesne laiko atitikimo sąvoką. Čia jis kritikuoja koncepcijas, kurios painioja atspindžio turinį ir formą, priešpastato vadinamąsias pirmines ir antrines kokybes ir šiuo pagrindu neigia atspindimąjį psichikos pobūdį. Šia proga autorius pabrėžia, kad, polemizuojant su tokiomis koncepcijomis, nereikia pamiršti, jog pojūčiai atlieka signalinę funkciją, veikiant visam suvokimo formavimo aparatui. Pojūtis yra tik vieningo jutiminio vaizdo, suvokimo analitinio suskaidymo rezultatas. O šitokio pojūčio supratimo ignoravimas kaip tik ir būdingas koncepcijoms, neigiančioms pojūčių atspindimąjį pobūdį.

Pereidamas prie vaizdo problemos analizės, J.-V. Vinciūnas nurodo, jog mokslinėje literatūroje pasitaiko tendencijų psychologizuoti pažinimo teoriją. Tas psychologizavimas reiškiasi psichinio ir gnoseologinio vaizdų tapatinimu, loginių charakteristikų taikymu jutiminiams suvokimams (jų skirstymas į teisingus ir klaidingus). Autoriaus nuomone, psichinio ir gnoseologinio vaizdų tapatinimo neturėtų būti, nes pirmasis

yra žmogaus, kaip gamtos dalies, santykiavimo su tikrove rezultatas, o antrasis — žmonių, kaip socialinių būtybių, veiklos rezultatas. Jutiminiams vaizdiniais netaikytinas teisingumo ir klaidingumo kriterijus todėl, kad jie yra natūrali organizmo reakcija į aplinkos poveikį.

Mokslinėje literatūroje pažinimo procesas paprastai dalijamas į jutiminio suvokimo ir abstraktaus mąstymo pakopas. Disertanto nuomone, toks šio proceso skaidymas yra *sensus* ir *ratio* metafizinio priešpastatymo reliktas. Juk individas dalyvauja visuomeniniame istoriniame pažinimo procese tiek, kiek disponuoja loginiu mąstymu ir materialiomis tikrovės tyrimo priemonėmis. Be to, jis yra šio proceso dalyvis ne tiek dėl to, kad suvokia jutiminius faktus, o daugiau dėl savo sugebėjimo suteikti jiems ypatingą pažintinę reikšmę. Pažinimo procese svarbus ne tiek jutimo organų imlumas, kiek teorinio pasirengimo sąlygotas pažintinis įžvalgumas. Todėl empirinės pažinimo stadijos sąvoka turi tam tikrą prasmę ne psichinės individo veiklos, bet teorijos vystymo proceso atžvilgiu. Tą patį galima pasakyti ir apie teorinę pažinimo stadiją.

Darbas baigiamas reikšmingomis išvadomis, kurios logiškai išplaukia iš pasirinktų problemų analizės.

Oficialieji oponentai filosofijos mokslų daktaras prof. I. Zaksas ir filosofijos mokslų kandidatas e. prof. p. G. Nežnovas gerai įvertino J.-V. Vinciūno disertaciją. Jos pasirodymas atskiru leidiniu būtų graži dovana visiems besidomintiems marksistinės gnoseologijos problemomis.

V. RADVILAVICIUS

MINTINIS EKSPERIMENTAS — GALINGA PAŽINIMO PRIEMONĖ

Pernai Visuomeninių mokslų akademijoje prie TSKP CK filosofijos mokslų kandidato laipsnio disertaciją tema „Mintinio eksperimento vieta moksliniame pažinime“ apgynė K. Makarevičius (mokslinis vadovas — filosofijos mokslų daktarė prof. A. Kornejeva). Oficialieji oponentai — filosofijos mokslų daktaras I. Novikas ir filosofijos mokslų kandidatė A. Gluchova teigiamai įvertino šį darbą, pabrėždami, jog jis turi svarbią reikšmę, sprendžiant daugelį marksistinės gnoseologijos klausimų. Nemaža teigiamų disertacijos bruožų nurodė taip pat Maskvos N. Baumano Aukštosios technikos mokyklos filosofijos katedra.

Mintinis eksperimentas šiuo metu vis plačiau ir intensyviau panaudojamas įvairiose materialaus pasaulio pažinimo srityse. Todėl tikslinga kuo giliau ištirti šios pažinimo priemonės pobūdį ir galimybes. Be to,